

ROZHLADY

JOHN MILTON — BOJOVÝ PAMFLETISTA, FILOZOF (1608 — 1674)

LADISLAV LIPSCHER

John Milton, ktorého 350. výročie narodenia pripadá na tento rok, radí sa medzi najvýznamnejších predstaviteľov pokrokových tradícií anglického národa. Preto právom Svetová rada mieru zaradila tohto veľkého syna anglického národa medzi tie osobnosti, ktorých význam presahuje hranice ich vlasti a ich dielo sa stalo majetkom celého pokrokového ľudstva.

Naša verejnosť — a ostatne i anglická — pozná Johna Milтона najmä ako básnika, ako autora duchovného eposu *Stratený raj*. Ďalšie básnické diela Milтона sú u nás a inde ďaleko menej známe, hoci nie sú menej hodnotné. Len zasväteným boli známe jeho filozofické práce politického charakteru, v ktorých rozoberal a reagoval na aktuálne otázky svojej doby.

Ak chceme poznať skutočné učenie Milтона, musíme ho hľadať v jeho pamfletoch. Nenájdeme tu však nič, čo by sa poväčšine nevyskytovalo už v politických spisoch 16. stor. Keby Milton bol vo svojich spisoch len opakoval bežné názory vtedajších pokrokových škôl, nezaslúhoval by vynikajúce miesto vo vede politickej. Ale Milton pokročil ďaleko za svoju dobu slobodnými a na túto dobu veľmi pokrokovými hľadiskami v dvoch veľkých otázkach, ktoré sa dostali vtedy do centra politického a ideologického boja: otázka slobody náboženskej a otázka slobody tlače.

Milton patrí medzi tých význačných politických spisovateľov, ktorí sa postavili na stranu revolúcie. Jej zasvätil Milton svoje najlepšie diela. Preto jeho dielo len tak pochopíme, keď si uvedomíme, že seba nepokladal len za veršovníka, ale za uvedomelého účastníka tohto otriasajúceho životného procesu, ktorému prispel aj svojou tvorivou činnosťou. Nebol bojovníkom s puškou, ale pokladal sa za „vojaka v oslobodzovacej vojne ľudstva“ na inom poste, ako o tom sám píše: „Keďže som sa od mlada zapodieval literatúrou a duch môj vždy prevládal nad mojím telom, netúžil som po útrapách vojenského tábora, kde každý prostý človek mohol dať väčší úžitok ako ja, ale rozhodol som sa pre také povolanie, v ktorom moja práca akiste môže byť najužitočnejšia“.¹

Ako parlamentné vojsko vedené independentskými dôstojníkmi postupuje k svojim víťazstvám s mečom a puškou, tak Milton-spisovateľ používa v tej istej borbe pero ako zbraň. Nepriatelia boli rovnakí, zbrane museli byť rôzne — víťazstvo bolo spoločným triumfom.

¹ John Milton's politische Hauptschriften, Leipzig 1876 (preklad z angličtiny), zv. II., 177.

Milton sa narodil 9. 12. 1608 ako syn puritánskeho notára, ktorý sa stal neskôr sprostredkovateľom pôžičiek. Stav, ku ktorému patrila jeho otec, preberal stále viac do svojich rúk peňažný obchod krajiny. Dovtedajšia feudálna držba pôdy v značnej miere brzdila ich transakcie a ako obchodníci trpeli svojvoľne ukladanými daňami, ku ktorým sa Stuartovci uchýľovali. Spoločenstvo sprostredkovateľov sa preto uznieslo, že bude podporovať stranu, ktorá zastáva reformu cirkvi a štátu. To však ešte neznamenalo, že všetci príslušníci tohto stavu sa stali prívržencami parlamentu, resp. že sa stali radikálnymi odporcami jestvujúceho spoločenského zriadenia. Ale to nebolo rozhodujúce. Ak skúmame príčiny anglickej buržoáznej revolúcie, vidíme, že pod náboženským rúchom nám vystupuje boj tried a strán. Treba mať na pamäti, že v tomto období, keď politické strany v pravom slova zmysle ešte nejestvovali, náboženské skupiny a nimi vedené masové organizácie do istej miery nahradzovali politické organizácie v sociálnom boji. Najmä kalvinizmus mal všade, teda aj v Anglicku, kde vystupoval ako puritánstvo, črty zvlášť širokej, prísne disciplinovanej a organizovanej masovej organizácie. Táto strana bola oveľa hrozivejšou silou sociálnej opozície proti feudálno-absolutistickému zriadeniu ako parlament.

V prvej polovici 17. stor. puritánstvo bolo nielen veľmi rozšírené, ale aj diferencované. Zreteľne sa v ňom prejavili dva smery: jeden viac pravý, umiernený, nazývaný presbyteriánsky (na čele cirkvi stáli starší — presbyteri). Sociálnou oporou presbyteriánov bola najbohatšia mestská buržoázia a nová šľachta. Druhý, viac ľavý a radikálnejší smer — independentský (žiadali plnú nezávislosť každej farnosti), opieral sa o mestské buržoázne a maloburžoázne živly a čiastočne o východoanglických roľníkov, zahrňujúc aj časť radikálnej novej šľachty.

Mladý Milton vyrastal v rodine zástancu bojovného protestantizmu, kde prevládalo práve toto revolučné stanovisko. Je len pochopiteľné, že toto prostredie malo silný vplyv na dorastajúceho a mimoriadne nadaného Milтона.

Bola tu však aj ďalšia okolnosť, ktorú si dorastajúci Milton zaiste musel všimnúť. Keď sa Milton narodil, vládol Jakub I. V období jeho vlády, vyznačujúcom sa rozbužnou korupciou a despociou, iste Milton ako chlapec počul hovoriť o vraždách kráľových neoblúbencov, o výstrednostiach a zvrhlostiach kráľových obľúbencov. Tieto zážitky len utvrdili v Miltonovi náklonnosť k bojovnému protestantizmu.

Vedychtivý a mimoriadne nadaný Milton zbavený materiálnych starostí sa už pred vstupom na univerzitu, na škole sv. Pavla intenzívne venoval klasickému štúdiu. Jeho otec mal porozumenie pre záľubu svojho syna a podporoval ho v tom diele. V *Druhej obrane ľudu anglického*, v ktorom okrem iného uverejňuje svoj životopis, sa dočítame: „Môj otec mi už od detstva vytýčil vedeckú dráhu a moja vedychtivosť bola taká nenásytná, že som od svojich 12. rokov takmer nikdy neprestal študovať ani si nelhal pred polnocou.“²

Na ďalší duchovný vývin Milтона mali veľký vplyv dve priateľstvá, ktoré uzavrel ešte na škole sv. Pavla. Učiteľ Gill si ľahko získal pokrokovými myšlienkami nasiaknutého Milтона a vzbudil v ňom záujem o parlament, búriaci sa vtedy proti udeleniu kráľovských výsad vojvodcovi z Buckinghamu. Krátky, ale veľmi srdečný kontakt so spolužiakom Diodatim, ktorý predčasne zomrel, utvrdil v Mil-

² John Milton's politische Hauptschriften, Leipzig 1876, zv. II., 212.

tonovi zas odpor proti tyranii a zaniehanie pre pokrok a slobodu. Jeho spolužiak pochádzal z rodiny protestantských uprchlíkov. Osud tejto rodiny, ktorá najprv išla z Talianska do Francúzska, aby sa nakoniec usadila v Londýne, bola Miltonovi názorným príkladom násilných metód všemocnej pápežskej moci, ktorá prenasledovala každé hnutie i jednotlivcov bojujúcich proti tmárstvu.

S bohatými životnými skúsenosťami a veľkými vedomosťami odchádza Milton v pohnutej predrevolučnej dobe študovať na univerzitu do Cambridge. Milton odchádza na štúdiá v pevnom presvedčení, že sa blíži rozhodný boj, v ktorom vystúpi do popredia nielen otázky náboženské, ale najmä politické a hospodárske. Po príchode do Cambridge sa stáva z Miltona čoskoro odporca systému, ktorý prevládal na vtedajších univerzitách. Pokrokové filozofické smery a vedecké metódy sa neudomácnili na anglických univerzitách. Naopak, univerzity boli v úzkom sporení s cirkvou a korunou, a preto sa stali hlavným nástrojom, ktorým starý poriadok udržoval svoju nadvládu nad myslením. Tak to bolo aj v Cambridge, hoci tu prevládal puritánsky duch i teológia. Výchovná metóda tam však zostala taká, aká bola v čase najvyššieho rozkvetu stredovekej kultúry, a neprihliadajúca vôbec k novým vedeckým objavom. Aristoteles a scholastická filozofia sa stále považovali za jedinú autoritu, sylogistická metóda sa uznávala za jedine správnu.

Miltonov svetonázor sa utváral pod silným vplyvom zakladateľa anglického materializmu a priekopníka vedeckých metód Francisa Bacona. Práve vďaka usilovnému štúdiu Baconovho diela podarilo sa Miltonovi objaviť obdivuhodne jasné vysvetlenie zásad, na základe ktorých mohol bezpečne dôjsť k pochopeniu skutočnosti. Boli to najmä miesta, kde Bacon poukazuje, že hlavným zdrojom poznania prírody je pokus, experiment. Proti cirkevnej scholastike, ktorá sa zaoberá abstraktnými fantastickými špekuláciami, pojmovými hračkami, Bacon odporúča zámerný, premyslený experiment ako zásadu vedeckej práce a jej metódy.³

Miltonovi zvlášť utkvela v pamäti ostrá kritika proti scholastike a scholastom, ktorá je v Baconovej práci *Pokrok vedy*. Zvlášť veľkú pozornosť venoval Milton jednej stati, v ktorej Bacon rozobral v niekoľkých slovách základ scholastiky slovami: „Tento druh degenerovaného vedenia panoval najmä medzi učiteľmi, ktorí mali bystrú a vnímavú myseľ, hojnosť voľného času a malú rozmanitosť čety; uzavreli však svoje mozgy do ciel niekoľkých autorov (zvlášť Aristoteles bol ich autoritou), ako boli sami uzavretí v kláštorných celách a internátoch. Málo vedeli z prírodopisu a práve tak z dejín; čerpali látku z tohto nevelkého množstva a využívajúc našu nekonečnú zmyslovú vnímavosť, vpriadali do nás prácnu tkanivo vedenia, ktoré bolo v ich knihách.“⁴ Baconov boj proti scholastike a za rozvoj vedy sa musel samozrejme odraziť aj v diele Johna Miltona. Už v jeho vedeckých prvotinách, ktoré vznikli za štúdiá na univerzite a ktoré boli neskôr knižne vydané pod názvom *Prolusiones oratoriae*, Milton sa zasadzuje za „rozšírenie oblasti ľudského vedenia, aby dosiahlo všetky možné veci“⁵, čo vlastne odporovalo cieľom, ku ktorým smerovala vtedajšia univerzita.

Ešte výraznejšie sa Baconov vplyv prejavuje tam, kde Milton rozpracoval otázku metódy, pomocou ktorej sa môže cieľ dosiahnuť. Milton sa snažil presvedčiť súčasníkov, že je nevyhnutné prihliadať k skúsenosti. Ďalej stál na stanovisku, že to, čo už ľudia poznajú rozumom, majú sa snažiť šíriť presvedčovaním.

³ Marx — Engels, *O historickém materialismu*, Praha 1949, 75.

⁴ Citované podľa Hill Ch., *Anglická revoluce*, Brno 1950, 93.

⁵ Tamže, 94.

Napriek idealizovaniu skutočnosti a napriek všetkým obmedzeniam je to požiadavka, aby moc bola podriadená a nie nadradená rozumovému argumentu, aby autorita bola výsledkom diskusie a nie vymedzením jej hraníc. Jedna z najvýstižnejších formulácií, ktorá vyjadruje prístup Milтона k tejto otázke, znie: „Kde je mnoho vedychtivosti, tam je aj mnoho rozpráv, mnoho písania, mnoho mienení, veď mienka u dobrých ľudí je len tvoriace sa poznanie. Vo fantastickom strachu zo sekt a rozkolov ubližujeme vážnej a usilovnej túhe po vedení a poznaní.“⁶

Bez zveličovania možno povedať, že Miltonov zápaľ pre slobodu úzko súvisí s prudkým odporom proti metódam používaným v Cambridge, s jeho nenávisťou k stredovekému scholasticizmu a s jeho vrelým nadšením pre nové bádanie, ktoré hájil Bacon. Milton práve tak ako i Francis Bacon, požadujúce zavrhnutie všetkého, čo brzdí vedu a pokrok, stali sa tľmočníkmi záujmov mladej energetickej obchodnej a priemyselnej buržoázie a novej šľachty.

Veď rozvoj výrobných síl, o ktorý sa usilovala vtedy ešte pokroková buržoázia, bol v úzkej súvislosti s rozvojom vedy. „Ale veda bola dosiaľ pokornou slúžkou cirkvi a nesmela prekročiť závery, vymedzené vierou — slovom, bola všetkým iným, len nie vedou. Teraz sa veda vzbúrila proti cirkvi; buržoázia potrebovala vedu a tiež sa vzbúrila.“⁷

Po skončení vysokoškolských štúdií sa Milton vrátil domov. Syn bohatého otca, ktorý užíval výhody dlhých rokov prázdnin a nadobúdajúc skúsenosti na cestách cudzinou, vábený vášnivou ctižiadostou vytvoril niečo „čo by svet len nerád nechal zaniknúť“, vyzbrojený veľkými znalosťami, blížil sa k začiatkom občianskej vojny z takého východiska a s takými výhodami, aké len málo ľuďom v puritánskom hnutí kynuli.

MILTON — BOJOVNÍK ZA SLOBODU SVEDOMIA A VYZNANIA

Milton zameral celú svoju prípravu tak, aby sa mohol venovať výhradne básnickému umeniu. V predvečer občianskej vojny pokročil už ďaleko v pripravovanom pláne. Napriek svojmu predsavzatiu venoval sa Milton skoro 20 rokov celkom iným úlohám. On, ktorý cítil hlboké zaniehanie pre vymoženosti slobody a bol neúprosným odporcom tyranie, nemohol zostať stranou zostrojúceho sa triedneho boja, v ktorom od svojej mladosti stál na strane tej triedy, ktorá bola v tom čase nositeľkou pokroku.

Veľkým víťazstvom vtedajších pokrokových síl bol ústupok kráľa vypísať voľby do Dlhého parlamentu, ktorý začal prácu na jeseň 1640. Už prvé opatrenia Dlhého parlamentu znamenali vážny útok na samy základy absolútnej monarchie. Pravda, parlament by nebol mohol pristúpiť k takým radikálnym opatreniam, keby nebol mal za sebou ľud. Milton veril v silu ľudu v týchto pohnutých dobách, ako to sám vyjadruje: „Vyčkával som pokojne na výsledok sporu, lebo som veril v múdru prozreteľnosť a v odvahu ľudu.“⁸ V ľude videl Milton správne silu, ktorá bola jediná schopná zabrániť takým krokom kráľa a jeho kamarily, ktorými by sa snažili v príhodnom okamihu všetko odvolať.

Medzi najdôležitejšie opatrenia parlamentu nesporne patria tie, ktoré smerovali proti anglikánskej cirkvi, brzdiacej hospodársky rozvoj, politický pokrok a

⁶ Milton, *Areopagitika aneb řeč o svobodě tisku*. Praha 1946, 59.

⁷ Marx, Engels, *Vybrané spisy*, Bratislava, zv. 2., 90—91.

⁸ John Milton's *politische Hauptschriften*, Leipzig 1876, zv II., 216.

rozrastanie ideologickej revolúcie. Biskupská cenzúra tlače bola fakticky zrušená, čo umožnilo zástancom novej cirkevnej správy voľne a bez obáv písať. Milton sa veľmi aktívne zúčastnil sociálneho boja a pripojil sa k malej skupine pamfletistov, ktorí napádali hlavnú pozíciu episkopátu. Ústrednou otázkou ideologického boja proti anglikánskej cirkvi bolo vyvrátiť tvrdenie biskupov, že episkopát je riadený bohom, a preto sa mu musia všetci podriaďiť. To malo ďalekosiahly význam práve v Anglicku, kde kráľ nebol len hlavou štátu, ale aj hlavou episkopátu — teda najvyššia autorita svetská a cirkevná sa spojovala v jednej osobe. Tým sa teda zdôvodňoval autoritatívny systém riadenia anglikánskej cirkvi, ktorá bola jedným z hlavných pilierov absolútnej monarchie.

Milton, hoci vystupoval proti episkopátu, bol hlboko cítiacim veriacim, uznával nielen autoritu boha, ale vo svojich filozofických spisoch sa veľmi často dovoľával Starého a Nového zákona. Preto sa aj diskusia o tejto otázke viedla síce v rúchu náboženských polemík, ale ak skúmame hlbšie ich obsah, vychádza jasne najavo hlboký politický zmysel Miltonových názorov. Milton popiera božský pôvod episkopátu tvrdením, že ak by to bolo pravda, muselo by to byť obsiahnuté v Písme. A keďže to tak nie je, potom nezostáva ľuďom nič iného, ako preskúmať znova slová Písma a pomocou svojho rozumu obnoviť taký spôsob cirkevnej vlády, aký boh pôvodne zamýšľal, čo však ctižiadosť a hrabivosť biskupov úplne zvrátila.⁹ Milton zavrhol autoritu biskupov, lebo v nich videl šíriteľov povier a predsudkov, ktoré udržiujú človeka v biednom postavení otroctva, lebo brzdia rozvoj vedy a osvety, snažiac sa vrátiť Anglicko do čias inkvizície. Veľmi vážnu obžalobu vznáša Milton na biskupov, lebo sa spoločujú so štátnou mocou, v čom videl korumpovanie náboženstva a ohrozenie občianskej slobody, keď hovorí: „Treba uznať, že vedľa veľmi šikovne uvrhnúť štát do zmätkov alebo zničiť ho, pretože je to svorka zloduchov, ktorých hodnosti, majetky a úrady — ako sami myslia — nemajú svoje opodstatnenie v evanjeliu, ale iba v priazni kniežata, a že im zostanú len dovtedy, pokým si ju zaslúhujú tým, že mu prislubujú.“ A pokračujúce dodáva: „...keby sa azda stalo, že by sa tyranovi podarilo uchopiť žezlo, mal by tento ich zásluhou už pripravených kopijníkov, oštepov a pušky a nepotreboval by nijakú telesnú stráž, okrem nich, ktorí už zastrašovali ľud svojím podlým kázaním“.¹⁰

Proti autoritatívnemu systému v anglikánskej cirkvi Milton žiadal uskutočnenie demokratických reforiem v tom zmysle, aby sa cirkevná správa skladala z volených zástupcov jednotlivých kongregácií. V daných anglických podmienkach to bola eminentne dôležitá politická otázka, lebo tým by sa nevyhnutne posilnila i politická demokracia.

Vo filozofickej stati *Stat o svetskej moci vo veciach cirkevných* (1659)¹¹ dopracováva sa Milton k názorom, ktoré boli na túto dobu nadmieru pokrokové. Nielen že zamieta, aby štát mal právo zasahovať v otázkach viery, ale odopiera mu aj účasť v riadení náboženských spoločností. Krátko, Milton bol zástancom úplnej odluky cirkvi od štátu, čo by bolo znamenalo, že by sa bola likvidovala feudálna forma náboženských organizácií ako privilegovaných náboženských korporácií s verejnoprávnym postavením. Miltonove názory v tomto smere boli po prvý raz realizované po viac ako 100 rokoch vtedy ešte revolučnou buržoáziou americkou.

⁹ Pozri k tomu pamflet *Odôvodnenie novej cirkevnej správy zameranej proti prelátom* (1642). *John Milton's politische Hauptschriften*, Leipzig 1879, zv. III., 1—66.

¹⁰ *John Milton's politische Hauptschriften*, Leipzig 1879, zv. III., 61.

¹¹ *John Milton's politische Hauptschriften*, Berlin 1874, zv. I., 6—27.

V Miltonových názoroch na náboženstvo už jasne prenikajú základné piliere revolučnej ideológie nastupujúcej buržoázie. Táto dáva do svojho politického programu vydobytie slobody a rovnosti všetkých občanov pred zákonom. Na náboženskom poli sa zásada formálnej rovnosti občanov pred zákonom premieta vo forme občianskej slobody svedomia a vyznania. Milton bol zástancom tejto myšlienky, pravda, s určitými výhradami, ktoré vyplývali nielen z toho, že bol hlboko veriaci, ale aj z jeho odporu proti tým, ktorí bránia uskutočniť náboženskú toleranciu.

V spomínanom pamflete *Stat o svetskej moci vo veciach cirkevných* poukazuje na to, že žiaden človek, žiadna synoda, žiadne združenie ľudí, aj keď si hovorí cirkev, nemajú právo, aby inému človeku vnucovali dajaký určitý zmysel vo výklade biblie. Rozdielne náboženské koncepcie treba preto tolerovať a len pohanovia a pápeženci nemajú byť účastní náboženskej tolerancie. Pápeženci najmä preto nie, že ich cirkev nemá nič spoločného s náboženstvom, ale je svetským panovníkom. Nemožno ich tolerovať, lebo oni sami k iným tiež nie sú tolerantní. Práve také odmietavé stanovisko má Milton aj k tým protestantom, ktorí „sa neznášateľnosťou svojou stavajú katolíkom sami naroveň“.¹² Pravda, Miltonove myšlienky o reformácii cirkvi presahovali rámec boja o episkopát, ako to sám priznáva veľmi výstižne slovami: „Ak zoblečíme kňaza zo sutany, ak zoberieme biskupovi mitru, ak zbavíme presbyteriánov ich nadvlády, to nás neurobí šťastným národom, ak neprihliadneme k ďalším významným veciam v cirkvi a ak nezreformujeme pravidlá riadiace život hospodársky a politický.“¹³ Veľký význam Miliona spočíva i v tom, že bránil požiadavku, aby myšlienka náboženskej slobody bola rozšírená na všetky oblasti spoločenského diania.

MILTON — ZÁSTANCA SLOBODY TLAČE

Keď bola biskupská moc zvrhnutá a vláda prenesená z kráľa na parlament, nevideli (najmä presbyteriáni) dôvod pre ďalšie zmeny. Ale Milton, stúpenec independentov, ktorí neskôr prevzali politické a vojenské vedenie revolúcie, nemohol tento náhľad prijať. Medzi vtedajšími bojovníkmi za uplatnenie slobody na rôznych úsekoch spoločenských vzťahov rozpoznal jediný Milton veľký význam slobody tlače pre dosiahnutie buržoáznych slobôd vôbec. Podľa Milтона vyhládka na novú pravdu, pod čím rozumie rozšírenie a upevnenie buržoáznych slobôd, by mohla vzniknúť len zo slobodnej diskusie, ktorú by nebolo možné dosiahnuť, keby ju obmedzovala cenzúra. Preto jeden z najsilnejších útokov proti presbyteriánom viedol práve na poli obrany slobody tlače. Popud k tomu mu dalo nariadenie o cenzúre, vydané anglickým parlamentom 14. 6. 1643. Ostrie tohto nariadenia bolo namierené práve proti independentom, ktorí nesúhlasili s neznášateľnosťou vládnúceho presbyterianizmu, nastupujúceho po zrušení episkopálnej cirkvi. Podľa tohto nariadenia nesmela byť vytlačená žiadna kniha „bez predbežného schválenia a povolenia osobami alebo osobou na toto určenou“.¹⁴ Proti zavádzaniu starých metód Hviezdnej komory obrátil sa na parlament s vášnivou obhajobou slobody tlače v jednej zo svojich najlepších prác nazvanej *Areopagitika alebo reč o slobode tlače*. Milton upozorňuje na vážne nebezpečenstvo, ktoré sa skrýva v opatrení parlamentu o cenzúre, lebo, ako hovorí, „toto nariadenie znechutí všetko vzdelanie

¹² John Milton's politische Hauptschriften, Berlin 1874, zv. I., 14.

¹³ J. Milton, *Areopagitika aneb řeč o svobodě tisku*, Praha 1946, 56.

¹⁴ *Areopagitika*, 13.

a bude na prekážku pravde nielen tým, že privedie v nečinnosť a otupí naše schopnosti v tom, čo už vieme, ale aj tým, že obmedzí a zastaví pokroky, ktoré by sa ešte mohli uskutočniť na poli náboženskom i v občianskom vedení.¹⁵ Milton je presvedčený o veľkom význame tlače vôbec. Uznáva, že môže spôsobiť škodu, ale na druhej strane zdôrazňuje, že jej potenciálne dobro túto škodu vyváži. Ostrú polemiku s parlamentom v tejto otázke pochopíme v celej šírke len vtedy, ak si uvedomíme, že Milton, predstaviteľ revolučného krídla buržoázie, bojoval za slobodu tlače nielen proti odstupujúcim spoločenským silám, ale aj proti konzervatívnej časti buržoázie a novej šľachte, lebo sa právom obával, že obmedzenie jedného druhu slobody musí mať nevyhnutne za následok zničenie buržoáznych slobôd vôbec.

MILTON A TEÓRIA O NÁRODNEJ SUVERENITE

Nové oživenie reakčných síl vyvolalo v rokoch 1647 — 1649 mocné demokratické hnutie. Pod tlakom ľudových mas bola anglická buržoázia a nová šľachta nútená intenzívnejšie pokračovať v začatej buržoáznej revolúcii. Začiatkom roku 1649 sa parlament, ktorý mal už independentskú väčšinu, rozhodol pohnať kráľa ako zradcu národa na zodpovednosť pred zvlášť na to ustanovený štátny súd. Kráľ bol odsúdený pre velezradu a popravený.

Dolná snemovňa prijala na svojom zasadnutí dňa 4. 1. 1649 uznesenie, podľa ktorého je ľud jediným právoplatným zdrojom všetkej moci. Predstavujú teda poslanci volení ľudom najvyššiu moc v štáte. Horná snemovňa bola zrušená. Anglicko sa stalo republikou. Pochopiteľne, tieto významné udalosti našli svoj odraz v ďalšej Miltonovej tvorbe. Preto venuje v tomto období najväčšiu pozornosť takým otázkam, ako bola teória o národnej suverenite, ktorej základom bola zas teória prirodzeného práva. Týmto venoval predovšetkým pamflet *Lénne držby kráľa a úradníkov* (1649). Miltonovi išlo v tomto pamflete o to, aby nábožensky a filozoficky zdôvodnil nevyhnutnosť popravy kráľa, aby zdôvodnil politiku independentov a zasadil ranu propagande, ktorú presbyteriáni rozširovali proti armáde a parlamentu zo strachu pred demokratickým rozšírením revolučného hnutia.

Milton vysvetľuje teóriu prirodzeného práva a z nej vyplývajúcej národnej suverenity takto: Všetci ľudia sú podobní Bohu a narodili sa slobodnými. Ľudia však nedokázali podriadiť svoje vášne a robili si vzájomne krivdy a násilnosti. Keďže sa obávali, že takýto spôsob života povedie k zániku všetkých, dohodli sa medzi sebou na vzájomnej obrane proti krivde a na obrane proti každému, ktorý by porušil túto úmluvu a mier. Tak vznikli dediny, mestá a štát. A keďže sa ukázalo, že dané slovo všetci nedodržiavajú, boli ľudia nútení vytvoriť moc, ktorá bude schopná silou potlačiť pokusy o rušenie spoločenského súžitia a pokoja. Táto moc bola prenesená na kráľa a vrchnosti. Čoskoro však podľahli títo obráncovia moci pokušeniu absolutnej vlády. Ľud preto došiel k presvedčeniu, že treba ich moc obmedziť zákonmi a rozhodol sa predložiť držiteľom moci určité podmienky a žiadať od nich určité záruky — vládnuť v súlade so zákonmi. Takto došiel Milton k tomuto záveru: V prípade, že moc je daná kráľovi alebo úradníkovi ľudom, musia ju vykonávať zásadne a najmä pre blaho ľudu a nie pre svoje vlastné. Ľud môže kedykoľvek rozhodnúť o tom, čo je pre neho najvhodnejšie, môže si vybrať svojho vládcu alebo ho odmietnuť, môže trvať na tom, aby vykonával ďalej svoj úrad, alebo ho môže sprostíť

¹⁵ Milton J., *Areopagitika*, 14.

moci. Aj keď nevládol tyransky, musí predsa vládnuť tak, ako ľudia podľa svojich slobodných práv, ktoré im patria od narodenia, uznajú za najlepšie.¹⁶

Teória o suverenite ľudu rozvinutá Miltonom mala nesporne v danej historickej etape veľký význam, lebo slúžila nielen na zdôvodnenie popravy kráľa, zrušenie Hornej snemovne, ale aj všetkých tých opatrení, pomocou ktorých bolo buržoázii a jej spojencovi, novej šľachte, umožnené prevziať moc do svojich rúk.

Nová vláda ocenila význam muža, vyznačujúceho sa vzdelaním a literárnou schopnosťou práve tak ako svojim republikánskym presvedčením a menovala Miltona tajomníkom Štátnej rady pre cudzie reči. Už v tejto funkcii odpovedal na dva najostrejšie útoky proti republikánskému Anglicku dvoma pamfletmi, ktorými sa stal známym po celej Európe: *Johna Milтона, Angličana, obrana ľudu anglického proti Salmasiovi* (1651), *Druhá obrana ľudu anglického od Johna Milтона, Angličana, v odpoveď na neslávnú knihu* (1654). V prvom pamflete, okrem toho, že sa znova dotýka otázky suverenity ľudu, Milton zdôvodňuje výhody republiky pred monarchiou, lebo, ako píše, republikánska forma je dokonalejšia a vyhovuje viac ľudskej prirodzenosti ako monarchistická forma.¹⁷

V *Druhej obrane ľudu anglického* cítiť už sklamanie Milтона z celkového vývinu politických udalostí. Po porážke demokratických hnutí, najmä levellerov, už jasne sa črtá, že revolučná vlna upadá. Preto Milton povzbudzuje vedúce osobnosti republiky, aby rozhodne pokračovali v diele, ktoré tak odvážne začali. Napriek týmto sklamaniam zostáva Milton i naďalej rozhodným prívržencom republiky. Dva mesiace pred reštauráciou Stuartovcov vydáva svoju poslednú politickú prácu *Vhodná a ľahká cesta k vytvoreniu slobodnej republiky* (1660). Táto posledná práca sa líši od predchádzajúcich tým, že sa mení jeho terminológia v prístupe k politickým problémom. Milton došiel k tomu, že ideálny štát si predstavuje už nie ako kráľovstvo založené na nebesiach, ale ako útvar založený na konkrétnych podmienkach. Povinnosťou štátnikov je splniť tieto úlohy na tomto svete. Po znovunastolení monarchie sa Milton utiahol z politického života a v ústraní, hoci úplne slepý, dokončil svoje epické dielo *Stratený raj*, ktoré patrí medzi vrcholné diela anglickej meštiackej kultúry 17. storočia.

*

Zhodnotiť osobnosť a činnosť Johna Milтона si nevyhnutne vyžaduje prihliadnúť na objektívny obsah historického procesu v príslušnej konkrétnej dobe a situácii a skúmať, hnutie ktorej triedy je hlavnou vzpruhou možného pokroku.¹⁸

Objektívnym obsahom historického procesu obdobia, v ktorom žil Milton, bolo rozvíjajúce sa buržoáznonacionálne hnutie. Hlavným činiteľom bola buržoázia, bojujúca proti feudálnemu absolutizmu a za odstránenie všetkých obmedzení, ktoré hatili slobodný rozvoj kapitalizmu. Posudzujúc Milтона z tohto zorného uhla, možno povedať, že účinne prispel k splneniu úloh, ktoré dejiny uložili jeho triede, ale ako predstaviteľ buržoázie, aj keď vtedy pokrokovej, nemohol prekročiť rámec úloh, ktoré dejiny určili buržoázii. Preto ani Milton nemohol v svojom diele dospieť k požiadavkám skutočnej demokracie a slobody pre všetkých, teda aj pre anglických pracujúcich. Buržoázna obmedzenosť Miltonových názorov sa zvlášť jasne ukazuje

¹⁶ John Milton's politische Hauptschriften, Leipzig 1876, zv. II., 263 — 266.

¹⁷ John Milton's politische Hauptschriften, Berlin 1874, zv. I., 186.

¹⁸ Lenin, *Spisy* 21 (rusky), 123.

v obsahu pojmu „ľud“. Tak v republike, ktorú vykresľuje Milton vo svojich pamfletoch, nemalo byť zavedené všeobecné hlasovacie právo, lebo, ako sám prízvukuje, väčšina ľudu ešte nedosiahla vnútornú slobodu a neprejavila sa u nej prevaha rozumu nad vášňou. Politická sústava Milтона akokoľvek je republikánska, predsa nie je skutočne demokratická. Je to sústava independentov: doživotný parlament alebo senát, ďalej veľká rada menovaná mestami a návrh, aby sa do orgánov moci vybrali zástupcovia „rozumných a pracovitých“ ľudí, ktorí tvoria stred. „Rozumní a pracovití ľudia“, pod tým Milton rozumel stredný stav vtedajšej anglickej spoločnosti — buržoáziu a novú šľachtu.

Historická veľkosť Milтона, ktorú musíme posudzovať podľa daných podmienok jeho doby, spočíva najmä v tom, že jeho filozofické úvahy o buržoázných slobodách a o teórii národnej suverenity sa stali podstatnou súčasťou formujúcej sa buržoáznej ideológie.